

למה השיעור הזה?

בגיל 16–18 האחריות גדלה מהר: רישיון נהיגה, עבודה ראשונה, ציונים שנכנסים לתעודה, הכנה לשירות, ובקרב גם זכות הצבעה. גם הכבוד נבחן מחדש, בעיקר ברשתות, שם מילה אחת או צילום מסך אחד יכולים לפגוע באדם. השיעור לא מטיף ולא נותן תשובה אחת נכונה. הוא מזמין את התלמידים לבדוק מה כבוד ואחריות דורשים מהם ברגעים אמיתיים, להתעמת עם דילמות קשות ולנסח צעד אישי אחד.

מטרות

1. להבחין בין כבוד שדורשים מאחרים לבין כבוד שנותנים להם, ולהכיר את הרעיון שכבוד האדם אינו תלוי בהישגיו.
2. לזהות רמות של אחריות (אישית, חברתית ואזרחית) ואת תופעת "פיזור האחריות": ככל שיש יותר עדים, כל אחד מרגיש פחות מחויב לפעול.
3. לנתח דילמות מחיי היום-יום, לנמק עמדה ולהקשיב בכבוד לעמדות שונות.
4. לקרוא מקור מן המשנה ומן ההגות ולקשר אותו לחיים של התלמידים.
5. לנסח התחייבות אישית קטנה, מעשית ומדידה.

מושגי מפתח

כבוד האדם	ערך שמגיע לכל אדם באשר הוא אדם, בלי קשר למעמדו, להישגיו או לדעותיו.
כבוד עצמי	היחס שלי לעצמי: לגבולות שלי, לערכים שלי ולקול הפנימי שלי.
אחריות אישית	לקחת בעלות על המעשים שלי ועל התוצאות שלהם, בלי "זה לא אני" ובלי "כולם עשו".
אחריות חברתית / ערכות הדדית	דאגה לאחר ולקהילה, גם כשאף אחד לא מחייב אותי.
פיזור אחריות	ככל שיותר אנשים רואים מצב שדורש עזרה, כל אחד מהם נוטה פחות לפעול, כי "מישהו אחר כבר יטפל" (דארלי ולטאנה, 1968).

מה צריך להכין

- מצגת השיעור (12 שקפים)
- דף עבודה לכל תלמיד/ה
- 7 כרטיסי דילמה מודפסים (נספח א' במדריך)
- שני שלטים לקצוות "קו הרצף": "מסכים/ה לגמרי" ו"לא מסכים/ה בכלל" (או פס מסקינגטייפ על הרצפה)
- פתקים דביקים (לגרסת 90 דקות)

מהלך השיעור – 45 דקות

#	שלב	דקות	מה עושים	שקפים
1	פתיחה: "214 צפוי"	5	תרחיש קצר ושאלה פתוחה: מי אחראי?	2
2	קו הרצף	10	עומדים על קו לפי עמדה, מנמקים, ומותר לזוז	4–3
3	תחנות דילמה	15	קבוצות קטנות, כרטיס דילמה ו"מפת החלטה"	7–5
4	מקור ודיון	10	"איזהו מכובד?" ועוד מקור לפי מסלול	10–8
5	סיכום והתחייבות	5	כרטיס התחייבות אישי	12–11

גרסה מורחבת – 90 דקות

#	שלב	דקות	מה משתנה
1	פתיחה: "214 צפוי"	8	כמו ב־45, ובנוסף כל אחד מדרג בדף מי הכי אחראי
2	קו הרצף	15	5 היגדים. בהיגד האחרון כל אחד מנמק את העמדה ההפוכה לשלו
3	תחנות דילמה	30	כל קבוצה עוברת 2 כרטיסים, ואחר כך "סיור גלריה" עם פתקים דביקים
4	לימוד בחברותא	15	בזוגות, שלושת המקורות לפי מסלולים א/ב/ג/ד
5	דיון במליאה	10	שאלות לדיון (בחירה של 2–3)
6	מכתב לעצמי	12	התחייבות אישית בצורת מכתב. אפשר לאסוף אותו בהסכמה ולהחזיר אחרי שבועיים

מסלולים

פתחי משפטים בדף העבודה, מקור א' בלבד, ובחירה מתוך אפשרויות במפת ההחלטה.	בסיס	א
מקור א' ומקור ב', מפת החלטה מלאה ונימוק בכתב.	רגיל	ב
מקור ג' (פרנקל ולוינס), תפקיד "פרקליט/ת השטן", וכתיבת כרטיס דילמה חדש.	אתגר	ג

ו. התאמות: אפשר לקרוא את הדילמות בקול, להשתמש בהצבעה באצבעות במקום בתנועה בחדר, ולענות בעל פה או בהקלטה במקום בכתב.

שלב 1 · פתיחה: "214 צפוי. 0 עצרו." (5 דקות)

בקבוצת הווטסאפ של השכבה עולה סרטון מביך של תלמיד מהשכבה. מישהו צילם אותו בלי שידע. תוך שעה יש 214 צפיות ו־37 אימוג'ים צוחקים. אף אחד לא כתב "תורידו את זה".

מי אחראי למה שקרה לוי? מי שצילם? מי שהעלה? מי שצפה? מי שהגיב? מי ששתק?

1. מקרינים את שקף 2 וקוראים את התרחיש בקול. לא מוסיפים פרשנות.
2. כל תלמיד/ה מסמן/ת בדף העבודה מי הכי אחראי לדעתו/ה (1) ומי הכי פחות (5).
3. שומעים 2–3 תשובות שונות. לא מכריעים. אומרים: "נחזור לזה בסוף השיעור".

4. משפט מעבר: "כבוד ואחריות נשמעות כמו מילים של טקס. היום נבדוק מה הן דורשות מאיתנו ברגעים אמיתיים."

שלב 2 • קו הרצף (10 דקות)

1. מסמנים קו בחדר. בקצה אחד "מסכים/ה לגמרי" ובקצה השני "לא מסכים/ה בכלל". האמצע הוא "תלוי".
2. קוראים היגד. כל אחד עומד בנקודה שמתאימה לו, בלי להתייעץ.
3. שואלים 2–3 תלמידים מנקודות שונות: "למה עמדת דווקא כאן?"
4. מי ששוכנע מזיז את עצמו ואומר מה הזיז אותו. שינוי עמדה הוא סימן לחשיבה, לא לחולשה.
5. כלל אחד לכל השיעור: מתווכחים עם רעיון, לא עם אדם.
6. אם אין מקום לזוז: מצביעים באצבעות (1 = לא מסכים בכלל, 5 = מסכים לגמרי).

היגדים לקו הרצף

1. "כבוד צריך להרוויח. הוא לא מגיע אוטומטית."
2. "אם רק צפיתי ולא שיתפתי, אני לא אחראית."
3. "בעבודה קבוצתית, מי שלא עושה את החלק שלו הוא הבעיה של המורה, לא שלי."
4. "מותר לא לכבד מבוגר שלא מכבד אותי."
5. "חברה/אמיתי/ת שומר/ת סוד. תמיד."
6. "מה שאני כותב/ת ברשת הוא פחות 'אני' ממה שאני אומר/ת פנים אל פנים."
7. "כשאני נוסע/ת עם נהג שנוהג בצורה מסוכנת, גם אני אחראית/ת."
8. "קודם אני דואג/ת לעצמי, ורק אחר כך לאחרים."

ב־45 דקות בוחרים 3 היגדים (מומלץ: 1, 2, 5). ב־90 דקות בוחרים 5.

שאלות להעמקה

- באיזה מצב היית זזה/צדד ימינה או שמאלה?
- מה ההבדל בין "לכבד אדם" לבין "להסכים איתו"?
- מי בחדר עמד במקום שהפתיע אותך? שאל/י אותו למה.

שלב 3 • תחנות דילמה (15 דקות)

1. מחלקים לקבוצות של 4–5. כל קבוצה מקבלת כרטיס דילמה אחד (7 כרטיסים בנספח א').
2. תפקידים בקבוצה: מקריא/ה, כותב/ת, מציג/ה, ו"פרקליט/ת השטן" שתפקידו/ה לטעון נגד כל הסכמה מהירה מדי.
3. הקבוצה עוברת על "מפת ההחלטה" (שקף 7, ובדף העבודה) ומגיעה להחלטה מנומקת. לא חייבים להגיע להסכמה, ומותר לרשום עמדת מיעוט.
4. כל קבוצה מציגה בדקה אחת: הדילמה, ההחלטה, והשאלה שנשארה פתוחה.
5. ב־90 דקות: כל קבוצה עוברת שני כרטיסים. בסוף הכרטיסים נתלים על הקיר, וכולם מסתובבים ומוסיפים פתק: "הייתי מחליט/ה אחרת כי..." או "הייתי מוסיף/ה..."

מפת ההחלטה (לכל קבוצה)

1. מי מעורב, ומה כל אחד מרגיש?
2. איפה כאן כבוד: למי, ואיך הוא נראה בפועל?
3. מה האחריות שלי, ומה לא שלי?
4. מה האפשרויות, ומה המחיר של כל אחת?
5. ההחלטה שלנו ומשפט אחד שמנמק אותה

7 הדילמות בקצרה

השאלה	תחום	כרטיס	
מה עושים עם צילום המסך? ומה משתנה אם הוא עצמו פגע בה קודם?	רשתות חברתיות	צילום מסך	
מה כותבים בדיוג? למי יש כאן אחריות: לך, לו, לקבוצה או למורה?	עבודה קבוצתית	עבודה בארבעה	
מה את/ה עושה? מה את/ה אומר/ת לו, ומה לאחרים? ומה אם זה מביך?	נהיגה	הנסיעה הביתה	
מה עושים עכשיו, ומה אחרי המשמרת? איך שומרים על הכבוד שלו וגם על שלך?	עבודה ראשונה	המשמרת	
מה חשוב יותר כאן, ההבטחה או האחריות? למי פונים, ואיך עושים את זה בכבוד?	צבא ושירות לאומי	"רק אל תספרי"	
איך מכבדים גם את המשפחה וגם את עצמך? מה האחריות שלך, ומה של המבוגרים?	משפחה	אחרי הצהריים	
מה פירוש נאמנות כאן? כבוד למי? ומה אם משהו ישתבש בדרך?	חברות	הכיסוי	

הערות למורה

- כרטיס 5 ("רק אל תספרי") נוגע במצוקה נפשית. בסיכום שלו כדאי לומר במפורש: כשמישהו מדבר על מצוקה קשה, פונים למבוגר אחראי (מפקד/ת, רכז/ת, יועץ/ת, קב"ן), גם אם הבטחנו לשמור סוד. זו לא בגידה, זו אחריות. ער"ן, עזרה ראשונה נפשית: 1201.
- כרטיס 3 ("הנסיעה הביתה"): כדאי להזמין את התלמידים לבדוק בעצמם מה החוק קובע לגבי נהגים צעירים ואלכוהול, ולהציע מראש "משפט יציאה" שקל להגיד מול חברים.
- אם תלמיד/ה מזהה את עצמו/ה בדילמה ונראה/ית נסער/ת, מאפשרים לצאת מהפעילות ופונים אליו/ה בשקט אחרי השיעור, ובמידת הצורך מעדכנים את היועצ/ת.

שלב 4 • מקור ודיון (10 דקות)

- כל הכיתה קוראת את מקור א' (שקף 8). הצביעו יחד על המבנה: ארבע שאלות, ובכל אחת "הפיכה" מבחון לפנים.
- כל זוג בוחר מקור נוסף לפי מסלול: מקור ב' (קין והלל), מקור ג' (פרנקל ולוינס). מי שצריך תמיכה נשאר עם מקור א' ועונה על שאלות ש' בדף.
- סבב קצר: כל זוג אומר משפט אחד שהמקור "אמר להם" על אחת הדילמות.
- חוזרים לפתיחה ("214 צפ") ומציגים את המושג "פיזור אחריות". שאלה: מה שובר את הפיזור? (תשובה אפשרית: אדם אחד שפונה בשם, מבקש במפורש ולוקח על עצמו צעד).

מקור א' (לכולם) • משנה, מסכת אבות ד, א

בן זומא אומר: איזהו חכם? הלומד מכל אדם... איזהו גבור? הכובש את יצרו... איזהו עשיר? השמח בחלקו... איזהו מקבד? המקבד את הבריות.

- במילים שלך: לפי בן זומא, מי נחשב "מכובד"?
- מה ההבדל בין "לקבל כבוד" לבין "להיות מכובד"? האם אפשר להיות מכובד גם כשלא מכבדים אותך?

- בן זומא לוקח ארבעה דברים שאנחנו רגילים למדוד מבחוץ (ידע, כוח, כסף, מעמד) ומודד אותם מבפנים. כתבו בסגנון שלו: "איזהו אחראי? ____".

✎ מקור ב' • בראשית ד, ט; משנה, מסכת אבות ב, ה (הלל)

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן: אֵי הֶבֶל אָחִיךָ? וַיֹּאמֶר: לֹא יָדַעְתִּי, הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי?" (בראשית ד, ט)
 "וּבְמָקוֹם שָׁאִין אֲנָשִׁים, הִשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת אִישׁ." (אבות ב, ה)

- קין עונה על שאלה בשאלה. מה הוא בעצם אומר על אחריות?
- "במקום שאין אנשים": באיזה מצב מהדילמות "אין אנשים", כלומר אף אחד לא פועל? מה פירוש "להיות איש" שם?
- האם המשפט של הלל עונה לשאלה של קין? איך?

✎ מקור ג' (אתגר) • ויקטור פרנקל; עמנואל לוינס (תרגום חופשי)

"החירות אינה המילה האחרונה. החירות היא רק חלק מהסיפור וחצי מהאמת... לכן אני ממליץ להשלים את פסל החירות שבחוף המזרחי בפסל אחריות בחוף המערבי." (ויקטור פרנקל, "האדם מחפש משמעות")
 "אני אחראי לזולת בלי לחכות להדדיות, ולו יעלה לי הדבר בחיי. ההדדיות היא עניינו שלו." (עמנואל לוינס, "אתיקה ואינסוף", 1982)

- למה לפי פרנקל חירות בלי אחריות היא רק "חצי מהאמת"? תנו דוגמה מחייכם (רישיון, רשתות, כסף ראשון).
- לוינס אומר שהאחריות שלי לא תלויה במה שהאחר עושה. האם זה מוסרי? האם זה מציאותי?
- השוו בין לוינס לבין ההיגד "מותר לא לכבד מבוגר שלא מכבד אותי" מקו הרצף.

שאלות לדיון

לבחור 2-3 שאלות. ב־90 דקות אפשר לחלק שאלה לכל קבוצה.

1. האם אפשר לכבד אדם ובכל זאת להתנגד בתוקף למה שעשה? איך זה נראה בפועל?
2. מתי אחריות הופכת לשליטה, או לניסיון "להציל" מישהו בלי שביקש? איפה הגבול?
3. למה דווקא כשהרבה אנשים רואים, פחות אנשים פועלים? מה יכול לשבור את זה בכיתה, בשכבה או ברשת?
4. האם כבוד עצמי ואחריות לאחרים מתנגשים לפעמים? תנו דוגמה מאחת הדילמות.
5. אילו תחומי אחריות חדשים נכנסו לחיים שלכם בשנה־שנתיים האחרונות? מה מרגיש הכי כבד, ומה הכי משמעותי?
6. פרנקל הציע "פסל אחריות". אם הייתם מעצבים פסל כזה לבית הספר, מה הוא היה מראה?

שלב 5 • סיכום והתחייבות (5 דקות)

1. כל תלמיד/ה ממלא/ת את כרטיס ההתחייבות בדף העבודה. ההתחייבות צריכה להיות קטנה, מעשית ומדידה. "להיות אדם טוב יותר" לא נחשב.
2. מי שרוצה משתף/ת משפט אחד. אין חובה.
3. משפט סיום על המסך: "לא עליך המלאכה לגמר, ולא אתה בן חורין לבטל ממנה" (רבי טרפון, אבות ב, טז).
4. ב־90 דקות: כותבים "מכתב לעצמי" ומכניסים למעטפה סגורה. בהסכמת התלמידים אוספים את המעטפות ומחזירים אותן אחרי שבועיים, לבדיקה אישית.

כרטיס ההתחייבות (בדף העבודה)

- דבר אחד שאני לוקח/ת עליו אחריות בשבועיים הקרובים:
- אדם אחד שמגיע לו ממני יותר כבוד, ואיך אראה את זה:

- מה יעזור לי לעמוד בזה (אדם, תזכורת, הרגל):
- איך אדע שהצלחתי?

טיפים להנחיה

- מרחב בטוח: לא משתמשים בשמות של תלמידים אמיתיים ולא במקרים שקרו בשכבה. מותר לכל אחד לומר "עובר/ת".
- המורה לא פוסק/ת בדילמות. התפקיד הוא לשאול עוד שאלה ולהחזיר את האחריות לחשיבה לתלמידים.
- ההבדל בין "לכבד אדם" לבין "להסכים איתו" הוא לב השיעור. כדאי לחזור אליו בכל שלב.
- אם עולה גילוי אישי של פגיעה או מצוקה, מודים לתלמיד/ה, לא חוקרים מול הכיתה, וממשיכים את השיחה בשקט עם היועצ/ת.

להמשך

- כרטיס דילמה משלכם: כל קבוצה כותבת דילמה חדשה מהחיים שלה, עם שאלה פתוחה בסוף. אפשר לאסוף "מאגר דילמות" של השכבה.
- "פסל האחריות" שלנו: עיצוב סמל, כרזה או מיצג קטן לבית הספר, עם משפט הסבר.
- ראיון: לשאול מבוגר מהמשפחה על רגע שבו לקח אחריות שלא הייתה מוטלת עליו, ולכתוב עליו פסקה.

מקורות

- משנה, מסכת אבות ד, א; ב, ה; ב, טז. נוסח: ספריא, מהדורת "תורת אמת".
- בראשית ד, ט.
- ויקטור פרנקל, "האדם מחפש משמעות" (Man's Search for Meaning). הציטוט בתרגום חופשי מן המהדורה האנגלית.
- עמנואל לוינס, "אתיקה ואינסוף" (Éthique et infini), שיחות עם פיליפ נמו, 1982. הציטוט בתרגום חופשי.
- Darley, J. M., & Latané, B. (1968). Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8(4), 377–383.
- ער"ן – עזרה ראשונה נפשית: טלפון 1201, באתר eran.org.il
- הדילמות, ההיגדים והשאלות נכתבו במיוחד לשיעור זה.

נספח א' - כרטיסי דילמה להדפסה וגזירה

מדפיסים עותק אחד, גוזרים לאורך הקווים ומחלקים כרטיס לכל קבוצה.

📌 כרטיס 1 • רשתות חברתיות

צילום מסך

חברה שולחת לך צילום מסך של הודעה פרטית מאוד שתלמיד מהשכבה שלח לבת הזוג שלו לשעבר. היא כותבת: "תעבירי/י הלאה, זה קורע 😭". רואים שזה כבר מתחיל להסתובב.

מה עושים עם צילום המסך? ומה משתנה אם הוא עצמו פגע בה קודם?

ענו יחד לפי "מפת ההחלטה" שבדף העבודה.

📌 כרטיס 2 • עבודה קבוצתית

עבודה בארבעה

עבודת חקר עם משקל גבוה בציון. אחד מחברי הקבוצה כמעט לא תרם. את/ה יודע/ת שעובר עליו משהו קשה בבית, אבל הוא ביקש שלא תספרי/י לאף אחד. עכשיו המורה מבקש/ת שכל אחד ידרג את התרומה של האחרים.

מה כותבים בדירוג? למי יש כאן אחריות: לך, לו, לקבוצה או למורה?

ענו יחד לפי "מפת ההחלטה" שבדף העבודה.

📌 כרטיס 3 • נהיגה

הנסיעה הביתה

אחרי מסיבה, חבר שקיבל רישיון לפני שנה מציע להחזיר אותך ועוד שלושה הביתה. הוא שתה "רק כוס אחת" ואומר שהוא מרגיש מצוין. כולם כבר עולים לרכב, השעה מאוחרת ואין הסעה אחרת.

מה את/ה עושה? מה את/ה אומר/ת לו, ומה לאחרים? ומה אם זה מביך?

ענו יחד לפי "מפת ההחלטה" שבדף העבודה.

כרטיס 4 • עבודה ראשונה

המשמרת

בעבודה הראשונה שלך, בבית קפה, אחראית המשמרת צועקת על עובד חדש ומשפילה אותו מול הלקוחות. הוא מבוגר ממך, ועברית אינה שפת האם שלו. את/ה צריך/ה את המשמורת, והיא זו שקובעת את המשמרות.

מה עושים עכשיו, ומה אחרי המשמרת? איך שומרים על הכבוד שלו וגם על שלך?

ענו יחד לפי "מפת ההחלטה" שבדף העבודה.

כרטיס 5 • צבא ושירות לאומי

"רק אל תספרי"

בשירות (צבאי או לאומי), מישהו/י מהצוות אומר/ת לך בלילה: "אני לא מחזיק/ה יותר. רק אל תספרי לאף אחד, תבטיחי/י." למחרת הוא/היא נראה/ית רגיל/ה לגמרי.

מה חשוב יותר כאן, ההבטחה או האחריות? למי פונים, ואיך עושים את זה בכבוד?

ענו יחד לפי "מפת ההחלטה" שבדף העבודה.

כרטיס 6 • משפחה

אחרי הצהריים

ההורים עובדים עד מאוחר. כבר שנתיים את/ה אוסף/ת את האחים הקטנים, מאכיל/ה אותם ועוזר/ת בשיעורי בית. השנה יש בגרזיות, עבודה במשמרות ואימונים. כשניסית לדבר על זה, אמא אמרה: "כולנו עושים ויתורים".

איך מכבדים גם את המשפחה וגם את עצמך? מה האחריות שלך, ומה של המבוגרים?

ענו יחד לפי "מפת ההחלטה" שבדף העבודה.

כרטיס 7 • חברות

הכיסוי

החברה הכי טובה שלך מבקשת שתגיד/י להורים שלו/ה שהוא/היא ישן/ה אצלך בסוף השבוע. בפועל הוא/היא נוסע/ת לאילת עם אנשים שאת/ה לא מכיר/ה. "אם את/ה חברה אמיתית, תעשה/י לי את זה".

מה פירוש נאמנות כאן? כבוד למי? ומה אם משהו ישתבש בדרך?

ענו יחד לפי "מפת ההחלטה" שבדף העבודה.